

8.Hafta

Roma'da Siyasal-Sosyal-Kurumsal Yapı, Yöntem ve Teoriye Dair¹

Eski Yunan medeniyetinin İ.Ö. II. Yüzyıl'da Roma hâkimiyetine girmesiyle birlikte, bu medeniyetin en önemli kurumu olan *polis* de tarih sahnesinden çekilmeye başlamıştır. Eski Yunan'ın büyük filozofları Platon ve Aristoteles'in farklı bakış açılarıyla da olsa *polisi* yüceltmeleri, onu muhafaza etmenin yollarını aramaları boşuna değildir. Keza ortalama bir *polis*, topraklarında milyonlarca insanı barındıran büyük imparatorluklara göre düşük bir nüfusa sahip olması ve bundan dolayı büyük bir bürokrasiye ihtiyaç olmaması sebebiyle, elitlerine felsefe ve sanatla uğraşabilecekleri boş zamanı verebilmekteydi (Şenel, 1968: 2-4). Ancak bu büyük medeniyetin doğmasına imkân veren *polis* düzeni Roma'nın büyük ve düzenli orduları karşısında dize gelerek yerini içine birçok ulusun dâhil olduğu, büyük merkezi imparatorluk düzenine bırakmıştır.

İ.Ö VII. Yüzyıl'ın sonlarına doğru Tiber Nehri'nin ağzına yaklaşık 20 mil mesafede konuşlanan ve Latin ve Sabin unsurların bir araya gelmesinden oluşan Roma şehri önce krallık, sonra cumhuriyet ve son olarak da imparatorluk olarak örgütlenmiştir. İ.Ö V. Yüzyıl'dan itibaren cumhuriyetçi bir şehir devleti olarak ortaya çıkan Roma, Yunan *polis*'lerinden farklı olarak yayılmacı bir politika izlemiştir. Askeri zaferlerle geniş bir coğrafyaya yayılmış ve buralardan elde edilen savaş ganimeti, vergi ve esir insan gücüyle yüksek bir uygarlık düzeyine ulaşabilmek için gerekli olan

¹ Bu bölüm kısmen ders sorumlusunun 1997 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde savunmuş olduğu "Aristoteles'in Adalet Anlayışının Günümüz Adalet Anlayışıyla İlişkileri" başlıklı yüksek lisans tezinin ilgili kısımlarından uyarlanmıştır.

maddi imkânlarla ulaşmıştır (Yalçın 1983, 89). Roma, yayılmacı bir politika izlemekle beraber ele geçirdiği yerlerde doğrudan idare kurmayı buralara otonomi tanımıştır.

Roma'nın Polybius ve Machiavelli gibi düşünülere ilham veren cumhuriyetçi döneminde toplumun iki ana unsurunu **patrisyenler** adı verilen aristokratlarla **plebyen** adı verilen halk kitlesi oluşturmaktaydı. Bu yönetim, **Centuria** adı verilen ve halk kesitlerinin farklı ağırlıklarla temsil edildiği bir meclise sahipti. Bu mecliste ağırlık zengin toprak sahipleriyle orta halli çiftçilerdeydi. Zanaatkâr ve fakir halk çok zayıf bir temsil olanağına sahipti (Yalçın 1983, 89). Ayrıca, **Imperium** yetkisiyle donanmış iki **Konsül, Comitia Centuria** tarafından bir yıllığına seçiliyordu. Konsüller bir yıllığına seçiliyor ve yetkileri paylaşıyorlardı. Bu da Roma'nın anayasal uygulamalarının temel ilkelerini oluşturuyordu. Daha sonra aynı ilke diğer **magistralara** da (yüksek devlet görevlileri) uygulanmaya başlamıştır (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 18-19). İ.Ö. 494'de çıkan ayaklanmalar neticesinde **Concilium Plebis** oluşturularak, tribünlük kurumu kuruldu. Daha sonraları bu kurum plebyenleri temsilen yasa çıkarma hakkına sahip oldu ve yüksek devlet görevlerinin önünün plebyenlere açılmasını sağladı. Ancak zengin plebyenler **optimates** adıyla yeni bir sınıf oluşturdu ve Cumhuriyeti eski patrisyen ailelerle birlikte yönetmeye başladılar (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 20).

Augustus'un İ.Ö. 27 yılında Roma'da cumhuriyet idaresine son verip imparatorluk düzenine geçmesiyle, aristokratların katılımıyla oluşan ve imparatorun adeta bir danışma meclisi niteliğinde olan **Senato**'nun öne çıkmasını görürüz. Hâkimiyet altına alınan bölgelere genel valiler, komutanlıklar ve yüksek görevlere atamalar bu meclisten yapılırdı (Yalçın 1983, 90).

Roma Hukuku

Milyonlarca insanın tek merkezden yönetildiği böyle bir düzende çok büyük bir bürokrasiye ihtiyaç olacağı açıktır. Bu bürokrasi çarkının dişlilerini de şüphesiz Roma'nın elitleri oluşturacaktır. Elitlerinin günlük bürokrasi işleriyle yoğun şekilde meşgul olduğu Roma'da felsefe ve sanatın gelişimi sınırlı kalmıştır. Bu hususu Aydın Yalçın şu sözlerle ifade eder:

Roma eski Yunan çağından farklı olarak, gerek felsefeye, gerekse iktisadi ve sosyal düşünceye büyük ve orijinal katkısı olan bir çağ olmamıştır. Roma'nın önemi, fikir ve teorik düşünceden çok, uygulama, politika ve pratik müesseselerin geliştirilmesindedir (Yalçın 1983, 88).

Roma'nın insanlık medeniyetine en büyük katkısı, pek çok ulustan çok farklı insanları bir araya getirip onların düzenli ilişkilere girmelerine imkân sağlayan büyük bir hukuk sistemini kurmak olmuştur. Onun içindir ki, Romalı büyük felsefecilerin isimlerinden ziyade Çiçero ve Ulpian gibi büyük hukukçuların isimleri duyulmaktadır.

İ.Ö. II. Yüzyıl'a gelindiğinde Roma tüm Akdeniz'e hakim konuma gelmiştir (Adcock, 1994: 3-5). Böyle bir geniş coğrafyaya yayılmış olan bir ülkede, hâkimler İspanya'lı bir tacir ile Mısırlı bir başka tacirin arasındaki sorunu çözmek zorunda kalabilmekteydi. Çok farklı kültür ve geleneklerden gelen böylesi anlaşmazlıkların çözümünü geleneksel hukuk ile sağlamak olası değildi. Bu nedenle Romalı hukukçular, geleneksel hukukun üzerinde, insan doğasından ve aklından kaynaklanan evrensel bir "doğal hukuk"un var olduğunu kabul ettiler (Palmer & Colton, 1978: 11). Bu kabulün ortaya çıkışında hiç şüphesiz Kitium'lu Zenon'un kurucusu olduğu Stoik felsefenin büyük katkısı olmuştur. Stoacılara göre "her insan iki türlü yasaya bağlıdır, şehrin yasalarına ve dünya şehrinin yasalarına. İnsanların uymaları gereken yasaları us koymalıdır" (Sabine, 1969: 145). Böylece, başlangıçta Yunan polislerinin aristokratik "nomos"u gibi geleneklere dayanan, "Jus civilis" adlı bir hukuka sahip olan Roma, siyasal gücünün artması, ticaretin gelişmesi ve dolayısıyla

Roma'ya gelen yabancıların artmasıyla ortaya çıkan anlaşmazlıklara bu hukukun çözüm bulmakta yetersiz kalması üzerine basitleştirilmiş ve genel geçer kurallara dayanan "Jus gentium"la çözüm bulmuştur (Kelly, 1992: 62). Jus gentium tüm Roma topraklarında yaşayan yabancı ve göçmenlerin tabi oldukları ortak örf ve adet kurallarından oluşmaktaydı (Güriz, 1987: 179-80).

Roma İmparatorluğu, İspanya, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi, o zamana kadar uygar dünyanın dışında kalan bölgelere de yayılarak, uzun bir süre bilinen dünyanın hemen hemen bütün ülkelerini yan yana getirmiş oluyordu. Roma İmparatorluğu bütün dünyaya yayılan bir toplum olarak, **Jus Gentium** adı verilen, yeni bir hukuk görüşünün gelişmesinde rol oynayan, bir ortam yaratmış oluyordu. Bu hukuk görüşü, din, ırk, site, ülke ve dil farkı gözetmeksizin, bütün insanlara....uygulanabilir bir hukuk sistemi idi (Yalçın, 1983, 93).

Sabine'in belirttiğine göre "Jus gentium" felsefi olmayan bir terimdir. Buna karşın hukukla ilgili ve felsefi olan, Stoacılıktan kaynaklanan bir başka kavram "jus naturale" idi ve usa dayalı doğal hukuk manasına gelmekteydi (Sabine, 1969: 151).

Doğal hukuk felsefesinin gelişmesine büyük katkısı olmuş olan Cicero onu *De Res Publica* adlı eserinde şöyle sunmaktadır:

.... Gerçek hukuk akıldan kaynak alır ve insanlara haksız hareketlerden kaçınmayı, ödevlerini yerine getirmeyi emreder. Bu hukukun yürürlüğü evrensel, kapsamı değişmez ve ebedidir. Bu hukuku kısmen dahi olsa ilga etmeğe veya değiştirmeye çalışmak günah işlemekle birdir. Tabii hukuku tamamen ilga etmek ise imkânsızdır. Ne Senato, ne de halk, bu hukukun gerçekleşmesine engel olabilir. Tabii hukukun yorumcuya ihtiyacı yoktur. Çünkü insanlar onu kendi vicdanlarında duyarlar. Atina'da bir tabii hukuk, Roma'da başka bir tabii hukuk olamaz. Bütün uluslar, her zaman bu ebedi ve değişmez hukuka tabidirler (aktaran Güriz 1987, 178-179).

Buna göre, Roma İmparatorluğu'nda İ.S. 212 yılında İmparator Caracalla tarafından tüm Roma topraklarında yaşayanlara vatandaşlık hakkı verilene değin, sadece Roma vatandaşlarına uygulanan, Roma'nın örf ve adetlerinden kaynaklanan "Jus civilis", tüm yabancı göçmenleri içine alan "Jus gentium" ve her ikisinin de kendisine uygun olması beklenen "Jus naturale" olmak üzere üç farklı hukuk düzeyi

mevcut idi. Böyle bir hukuk sisteminin var olduğu Roma'da imparator, barışı –Pax Romana- ve halkları arasında adaleti gözetmekle yükümlüydü. Bu yükümlülüğü yerine getirmekle imparator “kamu yararı” (public utilitas)’na hizmet ederdi. Nitekim Hayek’in ifadesiyle “düşünceleri modern özgürlük idealinin temellerini sağlamış olan kadim yazarlar – başlıca Stoacılar ve Çiçero – için kamu yararı ile adalet aynı şeydi” (Hayek, 1995: 22)

Roma'da stoacılığın bu denli etkin olmasının diğer bir sebebi de onun kamusal iyilik, çalışkanlık, sorumluluk gibi meziyetleri yüceltmesidir. Örneğin, Epikurosçuluğun Roma'da tutunamamasının asıl sebebi, onun temel felsefi amaç olarak insanın mutluluğunu hedef alarak materyalist bir dünya görüşü ortaya koymasındandır. Devleti ya da toplumu üstün bir kuramsal yapı olarak değil de bireyin mutluluğu için bir araç olarak gören Epikurosçuluk gibi felsefi akımların Roma'nın siyasal yapısına hizmet etmeyeceği açıktır. Sürekli fetihlere çıkan ve diğer halkların geleneklerine önem vermeyen Romalıların felsefi ihtiyaçları pratik zorunluluklarla sınırlı kalmıştır. Bu nedenle Stoacılık diğer felsefi akımlara Roma'da yer bırakmamıştır.

Ekonomik Yaşam

Roma, İ.Ö. III. Yüzyıl sonlarına doğru yaygın bir şekilde parasal ekonomiye geçti. Roma'nın ekonomisi dışarıda fetih politikasına dayanan sömürüye içeride ise köle emeğine dayanıyordu. Roma'da servet elde etmenin iki büyük kaynağı toprak sahibi olmak ve ticaret ile uğraşmaktı. Ancak bunların dışında devlet ihaleleri ile ya da kamu topraklarında vergi toplama hakkını kazanma ile de servet sahibi olunabilmekteydi (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 21).

Roma İmparatorluğu'nda “[t]arımsal üretim, imparatorluğun iktisadi gücünü ve temelini oluşturuyordu. Kölelerle işletilen büyük tarım işletmeleri, bu bakımdan çok

önemli idi" (Yalçın 1983, 90). Roma İmparatorluğu, vergi toplamada kolaylık sağlamak için "kolon" adı verilen toprağa bağlı nüfus sistemini geliştirmişti. Büyük toprak sahipleri imparatorluğun vergi tahsildarları karşısında bir pazarlık gücüne sahip oldukları için küçük çiftçi ve köylüler bu büyük toprak sahiplerinin himayesi altına girerek *latifundia* adı verilen toprak sistemini oluşturdular. Latifundialarla yarışamayan küçük çiftçiler, topraklarını ellerinden çıkartıp Roma'ya göçmek zorunda kalıyorlardı. Bu durum bir yandan Roma'nın zenginleşerek büyümesine diğer yandan fakir halk kitlesinin genişlemesine izin veriyordu. Böylece paradoksal bir durum ortaya çıkıyordu (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 21).

Geniş bir alana yayılan Roma'da ticaret hiç şüphesiz önemli bir ekonomik faaliyet dalıydı. Ticarete konu olan şeylerin başında tarımsal üretim gelmekteydi. Yalçın (1983: 39)'a göre, Roma İmparatorluğu'nda, "(b)ireyin temel alınması, özel mülkiyet düzeninin toplum ilişkilerini düzenleyen, en önemli müessese olarak gelişmesi, iktisadi ve sosyal bakımdan, mülkiyet sayesinde, hür vatandaş statüsüne kavuşmuş olan bireyler arasında, hür anlaşmaların akdedilmesi; kontrat müessesesinin, devlet koruyuculuğu altında gelişmesi ve yayılması; bugünkü dünya düzeni ve uygarlığı için son derece önemli gelişmelerdir."

Resmi İdeoloji ve Hıristiyanlık

Fetih ekonomisinin ve sömürünün önemli olduğu Roma'da, -özellikle cumhuriyet döneminde- Roma'nın "emperyalist" girişimcilerini meşrulaştıran ideolojik söylemler geliştirilmişti. Buna göre, Roma fethettiği halklara yalnız barış ve medeniyeti götürmekle kalmamakta, aynı zamanda onlara dostluk ve sevgi elini de uzatmaktaydı. Roma'nın dışında kalan "barbar" toplumlar, Roma'nın "soylu" işgaline direniyorlarsa bu durum onların ya aptal olmalarından ya da küstah olmalarından

kaynaklanmaktaydı. Roma'nın medeniyeti dünyaya yayma görevi tanrısal bir buyruktu (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 25).

Roma'nın bu "kutsal" görevi sonucunda ortaya çıkan savaşlar içeride yurttaşların Roma'yı korumak adına kutsal bir birlik oluşturmalarını sağlamıştır. Özellikle Kartaca'ya karşı verilmiş savaşlar bütün İtalya'nın tek bir vücut olarak hareket etmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca bu vatanseverlik ideolojisi siyasal ve ekonomik eşitsizlikler nedeniyle ortaya çıkan sınıfsal çatışmaların da önünü kesmekte yardımcı olmuştur (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 25).

Böylece cumhuriyet döneminde, yurttaşların otoriteye sadakatini güçlendiren gelenek ve göreneklere sürekli olarak vurgu yapılmıştır. Sistemin moral yapısını ayakta tutan söylemler sık sık tekrarlanarak vatandaşların bu ilkeleri özümsemesi sağlanmıştır. Ancak yurttaşlık ideolojisi Roma bir cumhuriyet yönetimi olarak varlığını sürdürdüğü ve eşitsizliklerin çeşitli kurumsal yapılar aracılığıyla gözlerden uzak tutulduğu müddetçe etkisini koruyabilmiştir (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 26).

Roma cumhuriyetçi yapısından giderek uzaklaşıp, geleneksel siyasal yapısı ve elitleri değiştikçe insanları yurttaş idealleri ile Roma'nın hizmetine koşmak da zorlaşmıştır. Bu sebeple Roma İmparatorluk döneminde Roma'nın geleneksel dinsel inançlarının dışında kalan Hıristiyanlıkla bağlarını kuvvetlendirmeye başlamıştır.

Bu sebeple, Roma İmparatorluğu İ.S. IV. Yüzyıl'a gelindiğinde, çok farklı kavimleri bir arada tutmak için, yaklaşık dört yüz yıldır var olan Hıristiyanlık dinini manevi bir çimento olarak kullanmak yoluna gitmiştir. Nitekim "dinin desteği olmaksızın dünya imparatorluğunu sürdürmek hiçbir zaman mümkün olmamıştı. Çağdaş ulusçuluk duyguları gibi sağlam bir bağdan yoksun olan halklar, şehirler ve

kavimler arasında ortak bir dinden başka bir birleştirici ilişki kuramıyorlardı” (Sabine, 1969: 180). Bu doğrultuda IV. Yüzyıl'da, İmparator Valentinian II. Gratian ve Theodisius I'in fermanlarıyla Hıristiyanlık Roma'nın resmi dini haline getirilmiştir. Böylece o zamana değin gayri resmi olarak var olan kilise resmen toplumsal hayata giriyordu (Ullman, 1970: 20). Artık, düşünce dünyasında da bin yıllık Yunan-Roma düşünce ve felsefe geleneğini Hıristiyanlık inancıyla birleştirenler Hıristiyan düşünürlerdi (Palmer & Colton, 1978: 12).

Hıristiyanlık düşüncesinin, Yunan-Roma düşünce geleneğinden temel farkı, akıldan ziyade “ruh”a hitap etmesinde yatar. Bu fikri, Romanın son yıllarında yaşamış olan Aziz Augustinus şöyle ifade ediyor: “Tanrı ve ruh. Bilmeyi istediğim tek şey bu. Başka hiçbir şeyi kesinlikle hiçbir şeyi bilmek istemiyorum” (Cassirer, 1984: 89). Aziz Augustinus ve izleyenlerine göre gerçeğe ve iyiye ulaşmak için aritmetikten geometriye, geometriden gök bilimine, mantıktan retoriğe uzanan yolu bilmek gerekmez. Platon'un kavramsallaştırmasıyla hem idealar âleminin hem de bu içinde yaşadığımız nesnelere âleminin bilgisini kendisinde birleştirmiş, yani cennet ve dünyanın bilgisine sahip olan İsa'nın vahyini izlemek iyiye, güzele erişmek için yeterlidir (Cassier, 1984: 88). Bu çerçevede mutluluğa, iyiye ulaşmanın iman etmeye bağlı olduğunu düşünen Aziz Augustinus, adaletin de ancak Hıristiyanlığı seçmiş bir devlette söz konusu olabileceğine inanmıştır. Bu çerçevede de adalete ilahi bir anlam kazandırmış, adaleti Tanrı'nın iradesi ile uygunluk olarak nitelendirmiştir. Bu şekilde toplumsal kurumların ilahi iradeye göre yeniden şekillendirilmesi ile adaletin tecelli edeceği düşüncesi bir tür aşkın adalet anlayışı anlamına gelmektedir.

İmparatorluk döneminde yönetim erkinin tek bir kişinin elinde toplanması **princeps** kelimesiyle açıklanmıştır. Halkın iktidarını princeps'e devretmiş olduğu kabul edildiğinden, Roma İmparatorları Roma'nın yüceliğini kendisinin temsil ettiğini

ileri sürmüştür. Bir tür tanrısal güç kazanan İmparator, yurttaş olan ya da olmayan herkesi bu simge etrafında birleşmeye çağırır. Aziz Augustinus ile birlikte yaşanan bu ideolojik dönüşüm sayesinde Roma evrenselliğini ilan etmiş ve Roma'nın yazgısının dünyanın yazgısı olduğu kabul edilmiştir (Ağaoğulları ve Köker, 1998: 66).

Roma'nın Yıkılışı

İ.S. V. Yüzyıl, kuzeyden gelen barbar kavimlerin saldırıları sonucunda Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasına sahne olmuştur. Bu barbar kavimler arasında, Galler ve İskoçya'da Keltler, Avrupa'nın ortasında Germenler bulunuyordu. Roma İmparatorluğu İ.S. II. Yüzyıl'da ilk kez bu kavimlerle karşı karşıya geldiğinde onlara toprak vererek, yerleşik hayata geçmelerine vesile olmuş ve bunlardan oluşan birliklere de kendi ordusunda görev vermiştir. Birkaç yüzyıllık istikrar döneminden sonra doğudan gelen Türk kavimlerinin baskısıyla Germen kavimleri yeniden harekete geçmiş ve Roma'nın yıkılmasına yol açmışlardır (Palmer & Colton, 1978: 14-15). Bu yüzyıldan itibaren yaklaşık XI. Yüzyıl'a değin Avrupa'da Roma İmparatorluğu nispetinde güçlü bir merkezi yapıya rastlanmamıştır.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, Levent Köker. (1998). **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara: İmge Yayınevi.
- Güriz, Adnan. (1987). **Hukuk Felsefesi**. Ankara: A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Hayek, F.A. (1995). **Kanun Yasama Faaliyeti ve Özgürlük cilt 2, Sosyal Adalet Serabı**. (çev. M. Erdoğan). Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Palmer, R.R., I. Colton. (1978). **A History of the Modern World**. New York: Alfred A. Knopf, Inc.
- Sabine, George. (1969). **Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi**. (çev. Özer Ozankaya). Ankara: Cem Yayınları.

Şenel, Alaeddin. (1968). **Siyasal Düşünceler Tarihi**. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Yalçın, Aydın. (1983). **İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Ek Okumalar

Blanck, Horst. (1999). **Eski Yunan ve Roma'da Yaşam**. İstanbul: Arion Yayınevi.

Chrisp, Peter. (2007). **Antik Roma**. İzmir: Tudem Yayınları.

Cornell, Tim, John Matthews. (1988). **Roma Dünyası**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Freeman, Charles. (2010). **Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları**. Ankara: Dost Kitabevi.

Grant, Michael. (2000). **Roma'dan Bizans'a İ.S. Beşinci Yüzyıl**. İstanbul: Homer Kitabevi.

Owens, E.J. (2000). **Yunan ve Roma Dünyasında Kent**. İstanbul: Homer Kitabevi.

Sennett, Richard. (2011). **Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**. İstanbul: Metis Yayınları.

Tanilli, Server. (1998). **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Cilt 1: İlkçağ – Doğu, Yunan, Roma**. İstanbul: Adam Yayınları.

Tekin, Oğuz. (2008). **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tunçay, Mete. (2010). **Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi 1 (Seçilmiş Yazılar Eski ve Orta Çağlar)**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.